

סמכות הנשיא ומוסדות ממשל נבחרים בישראל

א'. יש לעיין בנוגע לסמכויות המיוחדות אשר ישנן למלך בהתקנת עניני המלוכה ותיקון המדינה והחיוב לשמע בקולו ולמלא מצותו, אם סמכויות אלה הן רק למלך, או שכל מי שנבחר לעמוד בראש העם גם שלא בגדר מלך, או מועצה נבחרת הפועלת לתיקון עניני המדינה יש להם גם כן סמכויות אלה. דן בדבר מרן הרב זצ"ל ב"משפט כהן" (תשובה קמ"ד אות י"ד) אגב דיונו על מלכי בית חשמונאי. וכ' שם וז"ל: "וחוץ מזה נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מהשנוגע למצבה כללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו לענין כמה משפטי המלוכה וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל". * ורצה להוכיח כן ממש"כ הרמב"ם שיהושע הרג את עכן בהודאת עצמו מדין המלכות, אעפ"י שבמד"ר אמור פ' כ"ו מונה את שאול המלך כמלך ראשון, ומזה נראה שיהושע לא היה עליו תורת מלך. וחזר ודחה שנראה מהרמב"ם שיהושע היה מלך. שכ"כ אין מעמידים מלך בתחלה אלא עפ"י בי"ד של ע"א ועפ"י נביא "כיהושע שמינהו מש"ר ובי"ד". וכ' שהרמב"ם דחה המדרש הנ"ל מכח סוגית הש"ס סנהדרין מ"ט, שלמדו מיהושע שאין דין מורד במלכות כשאומר לבטל מצוה מהמצוות, ואם לא היה עליו תורת מלך לכל דבריו איך אפשר ללמוד ממנו לענין מלך. אלא שמ"מ קיים הדברים מסברא שלענין הנהגת הכלל, גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים".

כיום שהשאלה אינה עיונית גרידא שוב קשה להסתמך על מה שנראה מתוך הסברא, ויש צורך למצא לה ביסוס במקורות ראשונים. חוץ מזה יש צורך לברר את דרך הקמת שופטים מוסמכים.

ב'. מש"כ שהרמב"ם דחה דברי המדרש מכח הגמרא בסנהדרין וכנ"ל, עדיין משאיר מקום עיון, כי הרי י"ל שאף שלא היו ליהושע תורת מלך מ"מ הוכיחו בגמרא יפה מיהושע שאין תורת מורד במלכות כשאומר לבטל מצוה, כיון שכל דין מורד במלכות למדו מיהושע שנאמר בו כל אשר ימרה את פיך יומת כמפורש בגמרא שם. וא"כ אין לנו אלא בדומה ליהושע, והיינו כשאינו מצוה לעבור, אבל כשמצוה לעבור אין לנו שום הוכחה, כיון שביהושע גופא לא נצטוו באופן זה לשמוע בקולו, ודיו לבא מן הדין להיות כנדון. א"כ תמות על איזה סמך דחה הרמב"ם דברי המדרש.

* אכן ע"ע בדבריו שם תשובת קמ"ה לענין מלחמת רשות ע"י שופט, שנוקט בפשיטות. דזה א"א אלא ע"י מלך. וצ"ע, דלכאורה גם מלחמת רשות יש לכלול במושג של "המצב הכללי של האומה".

וע"ע כ"מ (פ"א ממלכים ה"י) שהקשה בדברי הרמב"ם שכ' שאין מושחים אלא את מלכי ב"ד שהרי שאול נמשח אעפ"י שלא היתה שם מחלוקת ותירץ וז"ל: „וי"ל שיש לחלק בין מלך ראשון בערך עצמו לראשון בערך כל ישראל כשאול שלא קדם לו מלך על ישראל" עכ"ל. הרי שגם הר"מ נוקט בפשיטות כדעת המדרש הנ"ל ששאול הי' מלך ראשון על ישראל. ותמוה מאד שהר"מ לא השגיח בדברי הרמב"ם שבאותו הפרק, שלפיהם יוצא שגם יהושע הי' מלך על ישראל. הן אמנם, דברי הכ"מ תמוהים מצד אחר כי בפשוטם של דברים שאול נמשח בשמן המשחה ולא רק בשמן אפרסמון כשאר מלכי ישראל כשיש מחלוקת, והענין מבואר ברש"י כריתות (ה: וכן בתוס' שם) שמ"ש שמלכי ישראל אינם נמשחים אין זה אלא „משבא דוד אבל שאול נמשח". והטעם פשוט כי רק לאחר שבא דוד שקיבל ההבטחה שלא תכרת מזרעו המלוכה וממנו יעמדו מלכים לעולם כמבואר ברמב"ם הנ"ל, מאז לא היו מלכי ישראל אלא מלכים ארעיים ולא היו בהם תורת משיחה אלא מצד המחלוקת, אבל משיחת שאול לפני מלכות דוד היתה מצד עצמה להמשך. וכן מבואר במכלתא ר"פ בא (ד') „עד שלא בא דוד היו כל ישראל כשרים למלכות, משנבחר דוד יצאו כל ישראל". וע"כ הי' בשאול משיחה בשמן המשחה כמו משיחת מלכי ב"ד.

ויש לקיים קצת קושית הכ"מ לפמ"ש"כ הרמב"ן עה"ת בפ' ויחי שעיקר המלוכה נועדה לב"ד שהוא משבט יהודה, וכל מינויו של שאול לא הי' אלא לזמן, לפי שבאותה שעה לא הי' בשבט יהודה ראויים למלכות. ואף אם לא הי' חוטא לא היתה מתקיימת בידו אלא מלכות חלקית. ולפ"ז יש מקום קצת לדון על משיחת שאול בשמן המשחה, כיון שגם מתחלתו לא נועד למלכות של קיימא על כל ישראל. וכן משמע שנוקט האברבנאל בפתיחתו לס' שופטים „שלמלכי ב"ד מושחים בשמן המשחה, והכלי אשר יהי בו יקרא קרן, ולמלכי ישראל אין מושחין אלא בהיות שם מחלוקת וגם אז לא ימשחו אותם אלא בשמן אפרסמון, ולזה נקרא הכלי אשר בו פ"ך". הרי ששאול שנמשח בפך (שע"ז דרשו שם בגמרא, רמה קרני ולא רמה פכי") לא נמשח אלא בשמן אפרסמון. והוא שלא כמשמעות רש"י ותוס' הנ"ל (וע"ע „מצפה שמואל" על התוספתא סנהדרין פ"ד אות ל' שהביא מס' דרשות מ"ע). ועפ"י הקשה יפה הכ"מ, שלמה נמשח שאול כל עיקר, כיון שלא היתה שם מחלוקת. ולפי שיטה זו תירוצו לכאורה מוכרח ומוכח ששאול מלך ראשון הי' ויהושע לא הי' עליו תורת מלך וכדברי המדרש הנ"ל.

ג'. ואף לשיטת רש"י ותוס' הנ"ל לכאורה יש להוכיח שיהושע לא הי' לא הי' עליו תורת מלך, שאל"כ אינו מוכן למה באמת לא נמשח. כיון שלפי שיטתם טרם שבא דוד הי' דין משיחה גם במלכי ישראל, אם ננקוט כפשטות דברי הרמב"ם שיהושע הי' מלך כמו שדייק ב„משפט כהן" כנ"ל, הי' לו למ"ר למשחו, וכדרך שלמד הרמב"ם מיהושע דין מינוי המלך ע"י נביא וב"ד הגדול הרי שהי' מינויו כדרך מינוי מלך הרגיל ולמה לא נמשח. עוד יש להעיר מ"ש בתוספתא סנהדרין פ"ד: אין מעמידים מלך ישראל

בחר"ל. ובמנחת ביכורים שם כ'הטעם „משוש"נ כי תבואו והוא תלוי בא"י. וכ"מ שנאמר „כי תבואו אל הארץ" בפרט במצוה זו שנאמר בה גם ירושה וישיבה אינה אלא בעבה"י מערבה כמבואר לענין מצוות התלויות בארץ. ונמצא שאי אפשר הי' למנות את יהושע למלך ע"י מ"ר, טרם שעברו את הירדן. אם כי אפשר לומר שהיתה הוראת שעה עפ"י נביא, אך מ"מ הי' לתוספתא לבאר דבר זה. הן אמנם בטעם שנתן ה"מנחת ביכורים" עדיין יש מקום לדון, כי לפי משמעות לשון התוספתא נראה שיש איסור בדבר (ואולי אם העמידו אינו חל, ובוה צ"ע) ובדומה למ"ש שם בהמשך הדברים שאין מעמידים אלא מהמיוחסים. ואילו מכח הכתוב לכאורה לא שמענו אלא שמצות העמדת מלך אינה חלה אלא בא"י ומ"מ הרי יתכן לומר שאם רצו מעמידים, ואינו אלא רשות.

ואולי ניתן להאמר שהלכה זו לא נאמרה אלא לדעת הסובר (והובא לעיל בתוספתא) שאין מינוי המלך מצוה כל עיקר. ולדעתו בהכרח שמש"נ בתורה לענין מלך ביאה לארץ הוא לענין הרשות למינוי מלך, שג"ז לא ניתן להם אלא בא"י לאחר ירושה וישיבה, ובחר"ל איסור יש בדבר. וע"כ יפה אמרו אין מעמידים מלך בחר"ל, לפי דעה זו. אבל לדעת הסובר שבא"י היא מצוה, יתכן לומר שגם בחר"ל אין איסור בדבר. ובוה יתישב מה שלא הביא הרמב"ם דין זה להלכה. ולפי הנ"ל י"ל כיון שהרמב"ם פוסק שבא"י יש מצוה למנות מלך, ממילא אין ראיה לאיסור בחר"ל, וכנ"ל.

עכ"פ משמעות התוספתא היא ודאי לומר שאיסור יש בהמלכת מלכים בחר"ל, וא"כ נראה מזה שיהושע לא נתמנה למלך, שאם היתה הוראת שעה הי' לו לבאר, וכנ"ל.

עוד יש לדקדק אם נאמר שיהושע הי' מלך למה לא יצא למלחמת עמלק הרי ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ והשני' שבהם היא מלחמת עמלק כמבואר בגמרא וברמב"ם הנ"ל (מלכים פ"א, א', ב'). וזה ודאי דוחק לומר שכיון שמצוה הראשונה היא מינוי המלך, ויהושע נתמנה שלא מכח מצוה זו וכנ"ל, כיון שנתמנה עוד לפני כניסתם לארץ נמצא שעדיין לא חלה עליהם מצוה השני' של מחיית עמלק. כי בפשוטו מה שקדמה מצות מינוי המלך היינו משום שע"י המלך יוכלו להלחם ביתר שאת שעיקר מינוי המלך הוא „לעשות משפט ומלחמות" (רמב"ם שם ספ"ד). וכל שיש להם מלך מסתבר שהמצוה יכולה לחול. וא"כ ק' למה לא נלחם יהושע מלחמת עמלק לאחר ירושה וישיבה. בשגם שיש מקום לומר עוד, שמאותה שעה שנכנסו לארץ וחלה עליהם המצוה של מינוי מלך, יחזור המינוי הקודם שהי' בגדר רשות ויהפך למינוי מכח המצוה. וכך מסתבר שאל"כ נמצא שבמינוי זה של יהושע למלך נפקעה מהם שוב מצות מינוי המלך, וכן מצות עמלק אם נאמר שתלוי היא דוקא במינוי מלך בקיום מצות מינוי. ואם כי יהושע מת בלא בנים, אבל הן בזמן המינוי ראוי הי' עדיין לבנים לדעת ר' אבא בר ספא (עירובין ס"ג:) שנענש על שביטל ישראל מפו"ר ליל האחד בכיבוש יריחו.

[עוד יש לעיין אם נאמר שיהושע הי' מלך למה לא הודיש מלכותו לקרוביו,

לפמש"כ המנ"ח (מצוה תצ"ג) שאם אין לו בנים או שאינם ראויים למלוכה יורשים אחיו וכן הלאה למעלה כדרך ירושת נחלות: א"כ אף שלא היו לו בנים למה לא ירשו שאר הקרובים. הן אמנם המנ"ח שם כ' שהירושה חוזרת עד דוד המלך שזכה לכתר מלכות, מזה נראה לכאורה שנוקט שאין ירושת המלכות חוזרת למעלה מדוד כיון שלא היו בויקת מלכות כלל, ולפ"ז ל"ק מקרובי יהושע למעלה שלא היו מזרע המלוכה כלל. אך באמת יסוד זה של המנ"ח נעלם ממני, שאם יש במלוכה דין ירושה כדרך שישנו בכל נכסים, למה לא תחזור גם למעלה מדוד, ואעפ"י שלא זכו בזה מכח עצמם, יזכו בזה מדין ירושה. ואינו מהדומה למה שאמרו בגמרא לענין נחלאות שחוזר עד יעקב אבינו, כי מיעקב ומעלה לא הי' דין ירושה אלא ליעקב לחוד. חוץ מזה לא יצויר הדבר ח"ו בשום אופן בעולם שלא תתקיים הירושה בזרע יעקב. אבל בני"ד וביהושע הרי הי' הדבר בפועל ולמה לא עברה המלכות לקרוביו. אם לא שלא הי' מלך כלל.

אכן לפענ"ד כל ההנחה של המנ"ח אינה, ואין דין ירושת מלכות וכל המינויים אלא לבנים דוקא. ואינו הולך לפי סדר ירושת נחלות. תדע שהרי בדין ירושה רגיל לא מצינו שכן אחד יירש הכל והשאר ידחו, כדרך שמצינו לענין מלכות שרק הגדול או הראוי זוכה בה (רמב"ם שם א"י). והוא ריבוי מיוחד ממש"נ בדברי הכתוב, "למען יאריך ימים הוא ובניו" ומזה למדנו שהירושה היא רק לבניו. ואם אין לו בנים אין באמת דין ירושה למלכות זו כלל, וצ"ע ב.

וראיתי ברש"י סוכה (כ"ז: ד"ה שלא העמיד) שמנה את יהושע בין השופטים שעמדו לישראל. נראה מזה שלא הי' עליו לדעתו תורת מלך.

מכל הנ"ל נראה לכאורה באופן ברור שיהושע לא הי' עליו תורת מלך, וא"כ דברי הרמב"ם שהביא במשפט כהן שלמד דין מינוי מלך מיהושע לכאורה קשים מאד. ואין לומר שגם השופט צריך מינוי כדרך מינוי המלך, שלא מצינו זה בשום מקום, ואף הרמב"ם לא הביא אלא מיהושע ושאל ודד. וע' מהרש"א ר"ה כ"ה: שמ"ש "קל שבקלים" המכוון על יפתח שלא נמצא בו שום נבואה כמו בגדעון ושמשון שנתמנו מן השמים. וצ"ע לכאורה.

ד'. אכן מאידך גיסא יש להוכיח שיהושע תורת מלך הי' עליו. שהרי בגמרא יזמא (ע"ג:) למדו שאין נשאלים באו"ת אלא למלך או למשוח מלחמה. וזה שנשאלים רק למלך למדו ממש"נ ביהושע ולפני אלעזר הכהן יעמד הוא וכו' ואמרו שם. הוא זה מלך" ופ' רש"י דהא ביהושע משתעי קרא משמע מזה שיהושע תורת מלך עליו. ועי' פרי"ד דרוש י"ד שביאר מחלוקת דואג וסנהדרין אם נשאלים דוקא למלך או גם לכל מי שישראל צריכים לו, ודוד שנשאל באו"ת לדעת דואג הי' משום שהחזיק עצמו כמלך ע"ש.

כמ"כ קשים דברי המדרש הנ"ל שנראה ששאל הי' מלך ראשון בישראל, שהרי לכאורה מ"ד ודאי מלך הי' כמפורש בגמרא זבחים (ק"ב.): "ביקש משה מלכות ולא ניתן לו וכו' מתיב רבא ר' ישמעאל אומר יבמה מלך אמר רבא לו ולזרעו קאמר". הרי מפורש שמ"ד עצמו הי' מלך. הן אמת שקצת יש לתמוה, למה באמת

לא ניתן לו מלכות גם לזרעו. והרי דין מפורש הוא בתורה שהמלכות ירושה וכנ"ל. ואף אם נאמר שהמדובר בתורה על מלכות מכח קיום המצוה של מינוי מלך, שהוא רק בא"י, מ"מ הרי אינו גרוע מכל מינויים בישראל שנלמד מכאן שהם ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם כמפורש ברמב"ם (שם). ואין לומר שהוא משום שלא היו בניו ראויים למלכות, שא"כ הרי בכל המלכים הדין כן ומה זה שאמרו שמ"ר לא זכה המלכות לזרעו. (וע"ע מ"ר חוקת עה"פ, "יפקד ה' אלקי הרוחות" שאמר מרע"ה שהגיעה השעה שיבקש שיירשו בניו גדולתו, ומזה נראה שהחשיבם לראויים לירושת המלכות, אם כי מצד עצמם ודאי שלא היו ראויים לזה אלא יהושע תלמידו כמפורש שם).

עוד אמרו בגמרא שבועות (י"ד.) אין מוסיפים על העיר ועל העורות אלא במלך וכו' ובגמרא למדוהו ממש"ג במשכן, "וכן תעשו" דהיינו לדורות, ופירש"י שמשכן נתקדש ע"י מרע"ה שהי' מלך. וע"ע שם בגמרא שם שנחלקו לענין קדושת בית שני הסובר בכל אלו תנן לא תיתכן קדושה מחדש בב"ש וכו' רש"י שלא הי' שם מלך באותה שעה. הרי שמרע"ה תורת מלך הי' עליו, כי אם נאמר שכל עיקרו לא הי' אלא ראש הסנהדרין, הרי סנהדרין הי' גם בבית שני. וכל זה מוכיח שלא כהמדרש הנ"ל ששאל הי' מלך הראשון, כי מכאן מוכח שגם מרע"ה הי' מלך על ישראל. וכן היתה טענתו של קרח הידועה, אלא שאין כ"כ הוכחה מדברי מחלוקת וקנטור, כמובן.

ה'. ואין לנו אלא לפנות לדברי הר"ן בדרשותיו (דרש י"א) שהוכיח ממ"ש לענין מרע"ה ויהי בישרון מלך ירמו למשה, וכן ממה שלמדו מיהושע בסנהדרין מ"ט כנ"ל דין מורד במלכות, והם לא היו מלכים ש"כאשר לא יהי' מלך בישראל השופט יכול שני הכוחות כוח השופט וכח המלך".*

דברים אלה נמצאים בהרחב דיבור באברנאל בפתיחתו הנ"ל לשופטים שמונה שם את הנקודות המשותפות והמחולקות שבין המלך לשופט וכי שהשופטים עיקר מינויים לדון בין אדם לחבירו עפ"י התורה, הלא תראה שהתורה כפי' שופטים צוה על הב"ד חקטן שבכל עיר ועיר וכו' ובפרשת כי יפלא הזהיר על הב"ד הגדול והם הסנהדרין אשר בירושלים ועל השופט והוא הגדול שבכולם העומד במקום אדוננו משה וכו' הנה ג"כ הנהגתם בעצם וראשונה ביחוד הי' לדון כחי המשפט הצודק ולזה יקראו שופטים. ואם מצינו שהשופטים הנזכרים בספר הזה היו יוצאים למלחמות והי' מסור אליהם היכולת המוחלט לדון כפי הוראת שעה ושלא ע"ד התורה לא הי' זה אליהם במה שהם שופטים כ"א לפי שלא הי' בישראל עדיין מלך והי' להם כח השופט וכח המלך

* דברי הר"ן הללו הם שלא כפי שנוקט המהרש"א בסנהדרין (כ:): שכי' בהבדל שבין שופט למלך, שהשופטים דנים רק בדין תורה משא"כ מלך הפורץ גדר לפעמים לדון בדת הנימוסית" אכן כפי שמבואר בדברינו, דברי הר"ן מוכרחים מתוך הגמרא ומתוך הרמב"ם.

וכבר נפל עיי הרי נסים ז"ל ולזה פעמים ע"ד העברה נאמר להם לשון מלכות אמר וימליכו את אבימלך בשכם וכו' והוא הי' שופט וכו' וכבר העירו חז"ל אמרו ויהי בישרון מלך זה משה, שבמקום שאין מלך גדול הדור הרי הוא כמלך".
ויוצא מזה שתפקיד המלך מתמלא בהעדרו בכל מה שנוגע לעניני המלכות עיי השופט והוא הי' הראש של סנהדרין הגדולה. עפי"ז מיושבות הסתירות שהבאנו בגמרות ובמדרשים, שבאמת מ"ר ויהושע לא היו מלכים ובזה מותאמים כל אותם המאמרים המוכיחים שהמלך הראשון הי' שאול. ומ"מ מכיון שבאותה שעה לא הי' מלך מילאו הם בתור ראשי סנהדרין הגדולה את התפקיד של מלך, ובזה מיושבים כל אותם המאמרים המוכיחים שהיו להם תורת מלך. וזה שהעלה במשפט כהן מסברא, אמת נכון הוא ויש לו יסוד איתן בדברי הר"ן ומקורם ברור מתוך הגמרא וכנ"ל.

אלא שיש עוד צורך להוסיף אי אלה נקודות כפי מה שנראה לפענ"ד בכדי להבהיר את הדבר יותר. והם: א'. אין התמנות השופט כראש בי"ד מקנה לו ממילא את זכות המלך כשאין מלך, אלא זה דורש מינוי כשלעצמו. (אם כי יתכן שבעצם המינוי כראש בי"ד גנוז כבר כדבר המובן מאליו, בהעדר המלך, גם מינוי בתפקיד המלך, אך יהיו מזה נפ"מ לסדר המינוי וכמו שיתבאר). ב'. התמנות זו בתפקיד המלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, אם כי עפי"ר היתה ההתמנות ניתנת לראש הסנהדרין. ג'. מינוי השופט בתפקיד מלך דורש שישתתפו במינויו אלה שיש בכוחם למנות מלך, אבל עצם מעשה המינוי הוא אחר בהתאם לזה שכאן אין מתמנה אלא ממלא תפקיד ולא מלך ממש.

ואעפ"י שלכאורה נראה מתוך האברבנאל עצמו ששופט דין עצמי יש לו לענין החיוב לשמע בקולו כי הוא כ' שם בין הנקודות המשותפות למלך ושופט: "השיתוף הרביעי הוא שכלם המלכים והשופטים ישתתפו במורא וכבוד והממרה את פיהם חייב מיתה אם בענין השופט אמרה תורה והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן או אל השופט ומת האיש ההוא וכו' אמנם במלכים חז"ל דרשוהו ממה שנאמר ביהושע כל אשר ימרה את פיך וכו'". מזה נראה שהשופט עיקר כוחו הוא מצד היותו ראש סנהדרין. אולם מכח זה אינו אלא לפי דיני זקן ממרא, שאינו אלא בוקן ובהוראה המביאה לידי כרת, ודינו עיי סנהדרין דוקא כמפורש במקומו. אבל שיהי' בכוח השופט עצמו לדון כמו המלך, וכל אדם, ועל כל מה שימרה את פיו, זה אינו בשופט אלא כשהוא במקום מלך וזה מוכרח מתוך המשך דבריו עצמם, שהרי למדו מיהושע דין מורד במלכות כנ"ל, ואם יש בכל שופט דין חייב לשמוע בקולו מצד מה שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וכו' הרי אין כל הוכחה מזה לדין מורד במלכות.

ומוכרח לומר כנ"ל שיש צורך במינוי מיוחד לתפקידי מלכות, שהרי בהתחלת בית שני שהיו סנהדרין ומ"מ אמרו בגמרא שבועות שלא היו שם מלך בדומה למ"ר וכנ"ל, והוא ע"כ משום שבאותה שעה לא הי' לו תפקיד מלך, שהיו נכנעים לעול מלכות פרס. ונראה שגם לדעת הרמב"ם שנראה דלא ס"ל הא דר' האברבנאל

הנ"ל שכל דיני שעה שבי"ד דנים הם רק כשאין מלך ועומדים במקומו וכלשון האי של הר"ן בדרשותיו הנ"ל, שכ"נ בפירוש מדבריו פ"ב מה, רוצח שגם כשיש מלך יש הרשות בידי בי"ד לדונו מגדר הוראת שעה; מ"מ נראה שאין זה אלא כשיש בדבר משום סיג לתורה וחיזוק הדת וכלשון הרמב"ם פכ"ד מסנהדרין ה"ד, והוא מדין משמרת שנצטוו חכמים לעשות סיג לתורה (עי' ט"ז יר"ד סי' רכ"ח ס"ק מ"ב). אבל מדין תיקון העולם אם כי רשאים הם לעשות תקנות ומחויבים לשמע בקולם כפי דעת הרמב"ם (עי' פ"א מממרים ועי' השגות הרמב"ן בסהמ"צ שורש א'), מ"מ להכות ולהמית אין בכוחם אלא מגדר הוראת שעה ולא מצד תיקון העולם, דהכי דאיך לישנא ודהרמב"ם פ"ב מרוצח הנ"ל. ומה שמצינו אצל השופטים שדנו גם דיני מכות ועונשין מצד תיקון העולם יהי' ג"כ מדין שבאותה שעה במקום מלך הם עומדים וכסברת האברבנאל הנ"ל.

ובזה יובנו דברי הרמב"ם שלמד מיהושע דין מינוי מלך ע"י נביא וסנהדרין, כי אעפ"י שיהושע לא הי' מלך אלא ממלא תפקידי מלך, מ"מ גם זה דורש מינוי ע"י אלה שבכוחם למנות מלך וכנ"ל. וע"כ רק נביא וסנהדרין שבכוחם למנות מלך גמור בכוחם גם למנות לו ממלא מקום זמני. אבל אילו היינו אומרים שבמקום שאין מלך ממילא ראש הסנהדרין הוא ממלא תפקיד מלך, קשה איך הוכיח הרמב"ם מיהושע, כיון שיהושע הי' ראש סנהדרין וממילא הי' עליו תורת ממלא מקום המלך, והרי ראשות סנהדרין אינה צריכה הסכמת נביא. ומוכרח לומר כנ"ל שמינוי ראש הסנהדרין לתפקיד מ"מ המלך הוא מינוי כשלעצמו, ואין הבחירה לראשות סנהדרין מקנה את הזכות לזה מצד עצמה.

וכמו כן הכרחית היא ההנחה שהנחנו שהתמנות כממלא מקום מלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, שכן מצינו בגמרא ר"ה (כ"ה: שהובא לעיל) שמנו ג' קלי עולם ששימשו כשופטים, והיו שקולים בשעתם כחמורים שבחמורים, והרי זה ודאי לא יתכן שיפתח וכיר"ב שהוגדרו כקלי עולם יתמנו לראשי סנהדרין, והרי כבר הפליגו חז"ל בגנות המושיב דיין שאינו הגון, ואיך יתכן מינויים כראשי סנהדרין. אלא ברור שהם לא נתמנו אלא בתפקיד ממלא מקום המלך וזה ניתן להתמנות כל אדם, מבלי צורך בידיעת התורה, וכדרך שהמלך עצמו אינו הכרחי שיהא גדול בידיעת התורה ואין זה מתנאי מינוי המלך, כמו"כ גם ממלא המקום שלו אין צריך לתנאי זה בדוקא. אלא שמכיון שעפ"ר מינו בתפקיד זה את ראש הסנהדרין, ע"כ נקראו כולם ע"ד ההעברה בשם "שופטים", אולם לא הי' כל קשר לסמכות המלכותית שלהם עם ענין המשפט. ההגדרה הנכונה של השופט תהי' איפוא "ממלא מקום המלך", מבלי כל קשר לתפקידים משפטיים של השופט. בזה יהי' מובן מה שכתב הספורנו פ' שופטים בהבדל שבין המלך והשופט שהמלך "תהי' המלכות לו ולזרעו, לא כענין השופטים שהי' השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו". הנה מצא עיקר החילוק ביסוד המינוי (כל שאר החילוקים לענין ריבוי נשים וכו' הנאמרים בפרשה הם כבר תוצאה, כי רק המלך הוזהר בכל אלה), שהמלך המלכות לו ולזרעו, ואילו השופטים "מולך הוא לבדו". השתמש

בלשון מלוכה גם על השופט, אלא שנצטמצם רק לשופט לבד. וכ"כ גם באברבנאל שם בחילוקי המלך לשופט, שאין השופט מוריש שררתו לבניו.

וזה לכאורה אינו מובן, הרי דין הורשת השררה והמינויים הוא דין כללי, לא רק במלך כמבואר בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל, וזכות המשפט ודאי שהוא מוריש גם לבנים כל שהם ראויים לכך. וכן מבואר בדברי הר"ן בדרשותיו הנ"ל (שם) לענין בני שמואל שהיו ראויים לרשת את הענין המשפטי. וא"כ למה אין הבנים יורשים גדולת האב במובן השררה. אבל לפי הנ"ל מובן כי כל עיקרו של המינוי אינו אלא מינוי זמני, ומילוי תפקיד ארעי, ול"ש שזה יעבר בירושה כי זה סותר את כל אופי המינוי. וד"ק.

ו. אלא שעדיין לא יצאנו חובת ביאור כל הצורך. כי לפי ההנחה שלנו יוצא שאין השופט יכול להתמנות בתפקיד הממלכתי אלא בדרך המינוי של מלך הוא לפי דברי הרמב"ם ע"י נביא ומלך. א"כ לפ"ז קשה שלא מצאנו מינויים לשופטים ע"י נביאים, ואף אם נחשיב את גילויי המלאך והחלומות כמינוי נבואי, הרי יפתח לא נתמנה ע"י שום נבואה והי' "קל שבקלים" וכמו שהבאנו לעיל מהמתרש"א ועפ"כ אמרו גם עליו שיש עליו תורת שופט לכל דבריו. וה"ז תמוה כי לפי משמעות הרמב"ם הנ"ל שמינוי השופט והמלך דומים הם במובן הצורך של נביא וסנהדרין והאיך נתמנו הללו לשופטים.

אכן נוטל עלינו לחזור לנקודת המוצא של הדין ש"במשפט כהן" שהבאנו בראש הדברים לענין מלכי בית חשמונאי. שדן שם אם הי' עליהם תורת מלכים לפ"מ שפסק הרמב"ם שאין מעמידים מלך אלא עפ"י נביא ובי"ד הגדול, ובזמן החשמונאים פסקה הנבואה. ונראה להוכיח שמלכי בית חשמונאי ודאי תורת מלכים עליהם לכל מה שנאמר בתורה בפ' המלך. וראי' לדבר מאגריפס המלך שקרא מעומד (סוטה מ"א.) ועבר מלפני הכלה (כתובות י"ז.). והקשו בזה בגמרא איך מחל על כבודו והרי נאמר "שום תשים" שתהא אימתו עליך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. וכבר העירו בתוס' שהרי אגריפס לא הי' מלך גמור שלא היה "מקרב אחיך" כמבואר שם בסוטה ותרצו שמ"מ "נהגו בו כבוד כמלך". והדברים מבוארים יותר בשט"מ כתובות שם שכ' וז"ל: "כיון שמלך נוהגים בו כבוד כמלך". וכונתם ברורה שאעפ"י שנעשה איסור במינויו למלך, מ"מ לאחר שנתמנה הרי הוא מלך גמור ונוהג בו דין הכתוב "שום תשים".

ואם באגריפס כך שהי' איסור במינויו וכנ"ל ומ"מ בדיעבד תורת מלך עליו, הרי שעצם מלכות בית חשמונאים שהיתה מ"קרב אחיך" לית דין ולית דיין שמלכים גמורים הם.

וכ"כ הרמב"ן עה"ת (פ' שופטים) שמה שאמרה תורה לענין מלך "אשר יבחר ה' אלקיך" ופירושו המפרשים דהיינו ע"י נביא או אר"ת אינו אלא "אם תוכל לעשות כן". עוד פי' שם בכונת הכתוב "אשר יבחר ה'" שהוא ע"ד מה שאמרו אפי' ריש גרוגתא משמיא מוקמי לי, וההסכמה שבאה על המינוי מוכיחה שהוא

ברצון ה'. ולפ"ז מיושב ענין מינוי השופט שלא הי' עפ"י נביא וכנ"ל, ומ"מ תורת שופט עליו לענין דיני המלוכה שנוהגים בשופט.

אלא שעדיין לא הונח לי, כי לשון הרמב"ם אין מעמידים מלך אלא וכו' שהוא לקוח מהתוספתא ועל דרך לשון המשנה ראש סנהדרין, ענינו משמע לא דק לכתחלה אלא גם בדיעבד. ובדומה למ"ש שם עוד אין מוציאים למלחמת הרשות, אין עושין סנהדריות לשבטים, אין מוסיפים על העיר ועל העזרות וכו' וכולם ודאי גם לענין דיעבד. וכן סיים במשנה שבועות (י"ד.) שכל שלא נעשה בכל אלו אינו מתקדש.

ומרן הרב זצ"ל בא"ד (שם) רוצה לחלק בין נביא לסנהדרין, שהנביא אינו אלא דין לכתחילה אבל סנהדרין גם בדיעבד נצרך. ומתוך בזה מה שהרמב"ם בה'סנהדרין הביא להלכה שאין ממנים מלך אלא ע"י סנהדרין והשמיט הצורך בנביא, והוא לדעתו משום שבלי סנהדרין גם בדיעבד אינו מינוי. אבל לפענ"ד זה קשה מאד להעמיס בדברי הרמב"ם שבשני המקומות נקט לשון שזה — „אין מעמידים“, ואיך אפשר להעמיס בדברי הרמב"ם שבשני המקומות נקט לשון שזה — „אין רעוד שבה'מלכים כלל כא' את הצורך בנביא ובסנהדרין, משמע ששניהם דין א' להם. וביותר קשה שהרי הצורך בנביא ובסנהדרין נלמד ממינוי יהושע ושאל דוד כמש"כ הרמב"ם שם וכנ"ל, וא"כ אינו מובן איך אפשר לחלק ביניהם ומניין לנו שענין הנבואה הי' רק לכתחלה וענין הסנהדרין הוא לעיכוב גם בדיעבד. ולעצם הדבר הסברא נוטה שמכיון שלמדנו ממעשה שהי', אין לנו אלא צורת מינוי בדומה למה שהי', והיינו שהי' ע"י שניהם כאחד, אבל כשחסר א' משניהם מנין לנו שיחול המינוי אפי' בדיעבד.

ז'. והנראה להוכיח שגם שלא ע"י סנהדרין חל מינוי המלך. כי התוס' סנהדרין (כ:) דנו לענין אחאב אם הי' עליו תורת מלך ומסיקים כמה תירוצים שלפיהם יוצא שהי' מלך גמור. עוד תירצו שם תי' אחרון „שפרשת מלך לא נאמרה אלא על המלך שנמלך על כל ישראל ויהודא ומאת המקום ואחאב לא מלך על יהודא וגם לא מלך מאת המקום“. וכבר העיר ב"ערוך לנר" שגם לתי' אחרון צ"ל הזכונה שרק לענין מה שנאמר במשפט המלך בס' שמואל, הדין ברשות המלך לשעבד לצורך עצמו וצרכיו, אבל לשאר דברים של מורא מלך וכדומה ודאי שגם על אחאב הי' תורת מלך כמו שמפורש בגמרא זבחים ק"ב שאליהו נהג בו כבוד מלכות. ולפ"ז צ"ל שפרשת המלך שבתורה אמורה גם על מלך שהומלך בדומה לאחאב. ויש עוד להוכיח קצת כדעת הערוך לנר, ממה שדייקו בגמרא סנהדרין (מ"ט:) בדין הרוגי מלכות לענין נכסיהם ממשפט נבות ע"י אחאב. אך ראי' מפורשת לזה מהירוש' הוריות (פ"ג ה"ב) שמלך יהודא ומלך ישראל שניהם שוים והי' להם דין מלך עד דורות יהוא בן נמשי ומוכיח מהכתוב שנאמר באחאב. וכן מלכות יהוא היתה לאחר בית אחאב. הרי שאחאב הי' עליו תורת מלך ושלא כאלה שבאו לאחר יהוא שלא היו אלא כליסטים.

הנה במינויו של עמרי אבי אחאב נזכר בדברי הכתובים (מלכים א' ט"ז,

כ"א) שנחלק העם לחצי חצי הי אחרי עמרי והחצי אחרי תבני. ויחזק העם אשר אחרי עמרי. הרי שלא הי כאן מינוי ע"י סנהדרין אלא מחלוקת העם שנחלקו לחצי חצי ואח"כ התגבר החצי שאחר עמרי. וודאי מסתבר כן שאיך יתכן שתהא דעת סנהדרין והסכמתם להמליך את עמרי שנאמר בו "וירע מכל אשר לסנירי". ומ"מ לאחר שהתחזק חצי העם ונכונה המלכות בידו הי עליו תורת מלך לו ולבנו הבא אחריו. הרי שגם מינוי סנהדרין אינו נצרך, לכה"פ לענין דיעבד, ושלא כמש"כ "במשפט כהן" לחלק בין ענין הצורך בנביא לצורך בסנהדרין. והקשה ביותר לפ"מ שהסקנו, שמסתבר שדינו של הרמב"ם על הצורך בנביא וסנהדרין הם גם לענין דיעבד, ובדומה לשאר דברים הצריכים ע"א שהם דין גם לענין דיעבד. ע"כ נלפענ"ד שכל דינו של הרמב"ם לענין מלך לא נאמר אלא כשמתמנה שלא מדעת העם ושלא ע"י בחירה מידם, ובזה הוא שצריך נביא וסנהדרין של ע"א. ובל"ז לא חל המינוי. כי מכיון שהיא שררה על הציבור לא יתכן שיוכל מי להרכיבו עליהם אם לא בהסכמת הנבואה ובי"ד הגדול. ובדומה לזה היו כל אותם מינויים שציין הרמב"ם כי יהושע לא נתמנה ע"י ישראל אלא מ"ר נצטוו למנותו לעיני העם דהיינו סנהדרין (יומא ע"ג:). וכן שמואל שמינה שאול ודוד לא היו בשאלת פיהם כלל. ובאופן זה הוא שאמרו שאין מעמידים מלך אלא ע"י נביא וסנהדרי גדולה. אבל כל שהעם עצמו מסכים למנותו ע"י דרך בחירות, או באיזו שהיא צורה אחרת בזה אין צורך לשום נביא וסנהדרין, אלא ודאי חל המינוי ויש לו תוקף ודין מלך, כי מכיון שהעם מסכים לשררה זו, מה לנו עוד. ובדומה לזה כ' המאירי בסנהדרין, שמ"ש אין המלך מוציא את העם למלחמת רשות אלא בסנהדרין של ע"א היינו שלא בהסכמתם, אבל בהסכמתם אי"צ לקבלת רשות. הרי שענין הסנהדרין נצרך במקום שיש צורך בכפי', וכמ"כ י"ל בעניננו שבמינוי מרצון חלה עליו תורת מלך לכל הדברים, חוץ ממה שנאמר במשפט המלוכה בשמואל שבזה לתי' אחרון שבתוס' הנ"ל אין חל באופן זה.

ומעתה מיושב ענין אחאב שודאי הי עליו תורת מלך גמור כיון שנתמנה ע"י העם, ואעפ"י שקודם הי מחולק לחצי חצי, הרי לאח"כ התגברו על האחרים ונמצא מינויו ע"י העם. ובאופן זה אי"צ לא להסכמת סנהדרין ולא לדבר הנבואה. ודברי הרמב"ם כנ"ל אמורים באופן שאינו מתמנה על העם בהסכמתם מצד עצם רצונם.

(וכן נראה שמינויו של אגריפס למלך לא הי ע"י סנהדרין ומדין ירושה ממשפחת חשמונאי ג"כ לא זכה שרק אמו היתה מחשונאי וג"ז אינו מוסכם. ע"י תוס' ב"ב ג': ד"ה כל דאמר. אכן לפי הקדמוניות כן הוא. וע"י יעבץ ח"ה עמ' 43. ואין הבת יורשת במלכות. ואם מתורת ירושה הי זוכה הי מקום לומר שאין בזה החסרון של "מקרב אחיך" (ע"י מנ"ח תצ"ז) וצע"ב. והרי לא אמרו בגמרא שחטאו במה שהחניפו לו אלא במה שאמרו לו "אחינו אתה" וע"י תוס' שם שהי להם לשתוק. אי"כ נראה שלא הי בו מינוי סנהדרין, ומ"מ הי לו תורת מלך לענין "שום תשים" וכנ"ל). שרר שהדברים מפורשים ברדב"ז (מלכים פ"ג ה') שכתב: "והאי מלך,

שהומלך ע"י נביא או שהסכימו עליו כל ישראל, אבל אם קם איש א' ומלך בחזקה אי"ח לשמוע, אליו וכר. הרי הדברים מפורשים כמו שכ', אלא שלא הביא רא"י לזה, ובדברינו מבואר.

ח'. היוצא מדברינו מכיון שהוכחנו לעיל בע"ה שכח המלך ניתן בהעדר המלך גם לשופט שהוא משמש כממלא מקום של תפקידי המלך, ולזה אי"צ שהוא דוקא גדול הדור וראש סנהדרין, אם כי הדבר רצוי שיהי' גדול אחיו. ולאחר שנתברר שמינוי המלך והשופט שוים הם לענין הרשות הממנה אותם. וזה יכול להיות בשני אופנים: באופן מינוי מלמעלה ע"י נביא וסנהדרין. ובדרך בחירה ע"י העם ואז אי"צ לא לנביא ולא לסנהדרין.

מעתה יוצא שכל המינויים הממלכתיים שיעשו בישראל בדרך של בחירות שבהם יכריע רוב העם יהא להם תוקף וסמכות. ומסתבר לפענ"ד שכשם שיכולים למנות איש אחד כראש ושופט, כמו"כ אפשר למנות מועצה שביחד יהיו לה הסמכויות הללו, ולפ"ז נראה כי מועצת ממשלה שתבחר בדרך של בחירות נכונות יהא לה סמכות בכל מה שנוגע להנהלת האומה כאותה סמכות שהי' למלך ישראל.

ונראה שמה שנחלקו ר"ת והראב"ה בנידון כח טובי העיר לענין הפקר בי"ד היכא דלא למיגדר מילתא, דלדעת ר"ת אין בכח טובי העיר ולא ברוב אנשי העיר עצמם להכריע נגד המיעוט היכא דאיכא רוח להאי ופסידא להאי (הובא ח"מ סי' ב') אינו שייך לעניננו, ובני"ד לדעת כ"ע יהא לו כח וסמכות. דע"כ לא נחלקו אלא מדין בי"ד כמ"ש בחו"מ „טובי העיר שהמחוס בי"ד עליהם וע"י סמ"ע שם. אבל מכח שלטון ומלכות ודאי יש בכח הציבור למנות את היחיד או כמה יחד ויש לו לממונה תורת שופט, שהוא כנ"ל פועל כממלא מקום המלך. [ובזה נ"ל לבאר גם את עצם המחלוקת שבין ר"ת לראב"ה. והוא עפ"י מש"כ ב"דבר אברהם" סי' א' דדעת הר"י בעליות היא שכל דין הפקר בי"ד הפקר הוא משום דלענין זה ניתן להם כח ושלטון מגדר מלכות. ובוה הוא דפליג ר"ת עם הראב"ה, דא"נ דהוא מגדר מלכות, א"כ כשם שלענין מלכות מועילה הסכמת הציבור ובחירתם וכנ"ל, ה"נ מועילה הקבלה שלהם לבי"ד.

אבל דעת ר"ת היא שדין הפקר בי"ד הוא לא מכח מלכות אלא מתוקף סמכותם כבי"ד. ובוה יש מקום לומר שאלה שאינם ראויים מצד עצמם לבי"ד אעפ"י דבהסכמת הצדדים יכולים לקבל ע"ע גם פסולים לבי"ד, מ"מ למה שאין הסכמה מפורשת מטעם כל הצדדים הנוגעים בדבר אין יכול להיות להם תוקף בי"ד].
הוא דאין אומרים דטובי העיר יפעלו מגדר זה היינו משום שבזמן שאנו נתונים תחת עול מלך מעם נכר, ממילא אין לנו חוקי מלכות עצמאיים, אלא ככל מה שנוגע לסמכות המלכות נתונים למרותו וסמכותו של מלך הנכר.

ודבר זה מפורש בדברי הראשונים בענין רשב"א דהוי תפוס גנבי ומוסרם להריגה בהרמנא דמלכא. וכתבו בזה הראשונים דהוא משום דדין המלך הי' כן (ע"י שט"מ ב"מ פ"ג. מהריטב"א, ותשובות הרשב"א הובא ב"י ח"מ סי' ב' וס"ס

שפ"ח). הרי דאף שהי מלך עכום מ"מ גם לגבי דידן קיימים דיניו בכל מה שנוגע לסמכות המלכות. ומזה יוצא ממילא דלא יתכן מינוי עצמי של טובי העיר מדין מלכות ושררה, כי אינה תח"י באותה שעה כלל. וכל הסמכות של טובי העיר לא תתכן אלא מכח ב"ד. ובזה הוא שנחלקו, דלדעת ר"ת אין שייך לפרט זה המושג קבלו עליהו, כיון שהמיעוט עומד וצוח שלא קיבלם ע"ז ואינו מרוצה מהתקנה. אבל כל היכא דשייך מינוי מגדר מלכות ושלטון כגון בימינו אלה שזכינו בע"ה לעצמאות בארצנו, לית דין ולית דיין דיש בכח הציבור למנות עליהם יחיד בתור שופט שיש בו סמכות ממלכתית. וסמכותו אינה רק בענין ממון כב"ד שבעניני עונשים כוחם רק מגדר מיגדר מילתא, אלא גם בעניני עונשים כסמכות המלך שכוללת גם עניני הגוף וכמו שהבאנו מהראשונים הנ"ל ביחס לחוק המתת הגנבים. וזהו דבר מוסכם ואינו שייך למחלוקת של ר"ת והראבי"ה וכנ"ל.